International Journal of Advanced Academic Studies 2019; 1(2): 64-66

E-ISSN: 2706-8927
P-ISSN: 2706-8919
IJAAS 2019; 1(2): 64-66
Received: 02-08-2019
Accepted: 05-09-2019

پوهندوی شاه محمود کډوال
د ادبیاتو او بشري علومو
پوهنځی ـ لغمان پوهنتون

د یاګانو زده کړې یوه لار

پوهندوی شاه محمود کډوال

Abstract: There are four deferent sounds and phonemes in Pashto language but they are five letters in writing and orthography. They have almost same sounds and graphemes, there for the students couldn't to learn them as soon as completely. Here we introduce a new way and method for whom, that want to know and learn about which phonemes to write grammatically.

لنډیز : د پښتو لیکلار یوه ستونزه د څو یاګانو لیکلو کې تېروتنه ده چې زده کوونکي او پوهنپال په کارونه کې ورسره مخ کېږي . له بده مرغه هغوی چې د پښتو ادب ځانګوال دي هم د یاګانو په کارونه کې ستونزه لري او دغه بېلابېل آوازونه (Phonemes) په ټاکلو تورو یا (Graphemes) کې رانغاړلای نه شي. یوه خوا د دې آوازونو غږیز نږدېوالی او بله خوا یې د تورو جولیز نږدېوالی د دې لامل ګرځي چې ډېری زده کوونکي او لیکوال یې په سمه لیکنه کې تېروځي . د دې یاګانو د سم وینګ په برخه کې ستونزه نه شته ، هغوی چې مورنی ژبه کې پښتو ده ، یاګاني سمې وايي ، خو همدا ویونکي بیا د یاګانو د لیک په برخه کې ستونزه لري ، ځکه د آواز او توري ترمنځ اړیکي ټینګولای نه شي .
سریزه : د پښتو آوازونو په ډله کې څلور آوازونه د یاګانو په نوم یادېږي چې غږیز او انځوریز نږدېوالی لري. د دغو سره نږدې آوازونو په لیک کې ګڼ زده کوونکي ستونزه لري او سم یې لیکلای نه شي . څیني حتا په دې نظر دی چې ټولې یاګانې دې یو ډول ولیکل شي ، خو دې ته پام نه کوي چې دا هر یو جلا آواز دی او هر آواز باید په خپله نښه یا توري ولیکل شي چې لوستونکی یې هم سم ولولي . د پښتو ژبې ځینو نورو آوازونو په انځوریز کښنګ کې هم ستونزه شته ، لکه د (ځ ، څ) خو دا چې د دې آوازونو کارونه دومره ډېره نه ده او محدودو وییونو کې راځي ، نو زده کړه یې هم اسانه ده ، خو د یاګانو کارونه ډېره ده ، ځکه یې په زده کړه کې هم کړاوو شته . موږ دلته هڅه کړې چې د یوې نوې لارې په کارونه د یاګانو په زده کړه کې له زده کوونکو سره مرسته وکړو .

کلیدي نوموني : آواز ، فونیم ، ګرافیم ، توري .

موخې : د دې لیکنې موخه ، د پښتو د لیکنې بهیر له پرمختګ سره مرسته ده چې زده کوونکي وکولای شي ، پښتو په سم او کره بڼه ولیکي. د دې ترڅنګ د څېړونکي لپاره د معنوي امتیاز لامل هم شي.

مواد او میتود : د دې لیکنې او څېړنې لپاره له باوري سرچینو ګټنه شوې ده . په دې برخه کې له څېرونکي سره شته آثار کتل شوي چې لوستونکو ته غوره مواد چمتو شي . د دې څېړنې ډول کتابتوني او میتود یې تشریحي ـ توصیفي دی .
آوازونه داسې ښکارندې او یوونونه دي چې د انسان په اورېدنې یا سمعي حس پورې تړاو لري ، په ژبه کې له یو چا سره د ژوندیو یا مستقیمو خبرو پر وخت د پوهاوي په موخه کارېږي . د دې ترڅنګ ، توري بیا هغه یوونونه دي چې د آوازونو د استازیو په توګه په لیدنې یا بصري حس پورې اړه لري .

Corresponding Author:
پوهندوی شاه محمود کډوال
د ادبیاتو او بشري علومو
پوهنځی ـ لغمان پوهنتون

د پښتو ياګانو دا ځلور آوازونه په حقيقت کې ځلور بېلابېل آوازونه دي چې د پنځو نږدې همجوليزو تورو يا ګرافيمونو په بڼه افاده کېږي ، له همدې امله دا بېلابېل آوازونه په دوديز ډول د يوه توري ياګانو په نوم يادېږي (۶ : ۲۶) .

که ليکوال غواړي چې د دغو آوازونو د ليکبڼو ترمنځ توپير وکړي ، د هري ليکبڼي له وينګ سره دي ځان اشنا کړي ، بيا د آواز او ليکبڼي ترمنځ اړيکی په اسانی سره ټينګېدای شي . زموږ ستونزه دا ده چې ځان له ليکبڼي (ی ، ي ، ې ، ۍ ، ئ) سره اشنا کوو ، خو دا را ښکاره کېږي چې د دوی ترمنځ د وينګ توپير څرنګه دی (۸ : ۷۴).

پښتو ياګاني ځلور آوازونه او پينځه توري دي چې له بده مرغه نه يواځې عام وګړي يې په ليکلو کې ستونزه لري ، د پښتو ځانګې ځانګوال يې هم په سمه توګه ليکلای نه شي . د دې د زده کړې لپاره لاندې يو فورمول يا لاره په کار اچوو چې په مرسته يې وکولای شو ياګاني سره توپير کړو :

په ځلورو نږدې ورته وييو کې ياګاني جلا کوو . بله خوا دا چې ورځ تر بلې د دې ياګانو نومونه ډېرېږي ؛ پوهنپالو ته ښايي په دې اړه ډېر فکر ونه کړي ، يواځې کاري اړخ يې ډېر د پام وړ دی .

۱ ـ نرمه ، نارينه ، يوګړې ، بې ټکو ، ساده او زوروالە يا (ی) يا غبرګغږ : د دې لپاره (سړی) په خپل ذهن کې ځايوو او کله چې کوم نوی ويی اورو ، نو د همدې ويي په کالب کې اچوو او وروستی آواز ګورو چې ورسره يو دی او که توپير لري ، بېلګه :

(ی) سړی : لرګی ، زمری ، غويی ، پسرلی ، کورنی ، مرګنی ، پردی ، ژمنی ... .

دغه آواز د پښتو ليک له مخې ساده ، خو د غږپوهې له مخې غبرګغږ دی . غبرګغږ هغه ترښتي آواز ته وايي چې د خپواک او نيمواک آواز په ملګرتيا منځته راځي او له يوستوی آواز يو وار پټليز له خولې راوځي . د يوه غبرګغږ لومړی توک (آواز ، فونيم) خپلواک او دويم يې نيمواک وي (۴ : ۲۹) .

همدغه (ی) که د کلمو په منځ کې راځي ، هلته کومه ځانګړې نښه نه لري او د ځرګندې (ي) په نيمګړې بڼه ليکل کېږي ، لکه : په غيرت او هيبت کې له (غ او هـ) وروسته آواز چې نارينه (ی) ده ، خو (ي) ليکل کېږي ، ځکه د کلمو په منځ کې د نارينه (ی) لپاره نښه نه لرو .

۲ ـ ډېرګړې يا جمع او ځرګنده يا (ي) : د دې د زده کړې لپاره هم پورتني ويي ته ورته ويی (سړي) کاروو ، بېلګه :

(ي) سړي : لرګي ، زمري ، غويي ، پسرلي ، کورني ، مرګني ، پردي ، ژمني ، خوري ، ځي ، کري ... .

دا آواز يو داسې اوږد ، پورتنی ، مخنی خپلواک دی چې په ډېرو ګردودو کې په درون خج ويل کېږي (۱ : ۲۱) .

۳ ـ اوږده يا (ې) : د دې يا توپير هم په لاندې وييو کې کولای شو چې د پورتنيو وييو (سړی او سړي) سره نږدې دي ، بېلګه :

(ې) سړې : ادې ، شودې ، خورې او ليکې ... .

اوږده (ې) منځوال ، مخنی ، ناګرد او ټينګ آواز دی . په سر او منځ کې ډېر اوږد او په پای کې لږ څه لنډ راځي (۷ : ۱۵) .

موږ چې کله ځينې نښې يا توري ګورو ، نو ټاکلي آوازونه له خولې راوباسو يا يې له خپل ځان سره لولو چې دلته بيا آوازونه نه زېږوو يواځې فکري فعاليت مو پوهوي . په دې مانا چې د سترګو په وسيله نښې يا توري يا مانيز يوونونه (ويي) ګورو ، هغه ماناوې چې په دې تورو او وييو کې نغښتي ، زموږ ذهن ته راځي او ذهن پرې خپل کار کوي . بله خوا دا چې موږ څنګه وکولای شو خپل ذهني او فکري توکي په تورو کې راونغاړو ، دا کړن کړاو او تمرين ته اړتيا لري چې وکولای شو د تورو او آوازونو ترمنځ تړاو پيدا کړو او د غوښتني يا ليکني پر وخت غوښتل شوی توری وليکو .

توری هغه ليد وړ انځور دی چې د يوه آواز يا څو آوازونو ښکارندويي کوي (۳ : ۱۱) .

توری ، حرف او ګرافيم د يوه غږ ليکل شوي شکل يا بڼې ته وايي يا په بله وينا ، د ليدوړ هغه رسم يا انځور دی چې د يوه آواز ښکارندويي کوي. زموږ په ګرنی ژبه يا اصطلاحاتو کې اکثره وخت خلک د آواز او توري (حرف) توپير نه کوي ، دواړه په يوه مانا کاروي ، سره له دې چې توري او آوازونه په مترادفه مانا کارېږي، خو په حقيقت کې توری د آواز تابع دی او د هماغه آواز ښکارندويي کوي چې توری ورته د نښې (سيمبول) په توګه غوره شوی دی (۹ : ۱۶) .

ژبه له آوازونو څخه رغېدلې ، همدا آوازونه سره يا په ساده يا ترلې ډول يوه مانا خوندي کوي يا د يوې مانا استازيتوب کوي. توري او بيا ليک د دې لپاره رامنځته شوي چې وګړني مفاهيم خوندي او له يوه ځايه بل ته ولېږدوي .

ژبه د داسې تروني غږيزو پيلامو يو غونډال دی چې د يوې ټولنې وګړي يې د خپلمنځي تړاو او پوهاوي لپاره په کار اچوي (۵ : ۲۸) .

آواز يا فونيم د ژبې تر ټولو کوچنی غږيز عنصر دی چې په خپله کومه مانا نه لري ، بلکې په مانيزو يوونو کې مانيز توپير پېښوي (۲ : ۱۱) .

کوچنيان د زده کړې يو پړاو هغه وخت تېږوي چې نوې ژبه زده کوي ، دا کار هم په کور او هم په ټولنه کې کړاو غواړي چې کوچني يکې زده کوونکی او لوبان يې ښوونکي دي . بل پړاو بيا د ليک دی چې په دې پړاو کې کوچنی بايد د آواز او توري ترمنځ په تړاو پوه شي او په دې پوه شي چې کوم توری د کوم آواز انځور دی . پښتو توري او ليکدود چې ليک د طبيعي نيمګړتيا له مخې نيمګړی دی ، طبيعي په دې مانا چې په ټوله کې ليک يوه مړه ښکارنده ده چې د ګرنی يا ژوندی ژبې بشپړ استازيتوب کولای نه شي ، چې پښتو ليک هم خپله نيمګړتيا لري ، خو د ياګانو يې ډېره ليدل کېږي او هغه له دې کبله چې يو خو د ياګانو آوازونه (Phonemes) سره نږدېوالی لري ، بله خوا يې توري هم سره يواځې په ډېرو کوچنيو توپيرونو سره جلا کړې دي ، د دې ترڅنګ يې نومونه هم سره ورته دي ، لکه چې وايو ځلور يا پنځه ياګاني . که دغه ورتوالی يا نږدېوالی نه وای ، نو زده کوونکي به يکې نه تېروتل . دا چې ځلور ياګاني هر يو جلا آواز يا فونيم دی ، په کار ده نومونو او تورو کې يې هم داسې ستر توپير راوړل شي چې زده کوونکي پرې تېر نه وځي او په اسانه يې زده کړي .

۴ - زورکی واله یا (ی ، ئ) سړی : ځیني وخت پښتني میندې خپلو لونو ته وایي (سړی شه!) په دې مانا چي ارامه او کراره شه ، غلې کېنه او شیطاني مه کوه . دلته (سړی) بیا له (سړی ، سړي او سړې) سره نږدې ورته ویی یا جوله ده او د زده کړې لپاره ډېره مهمه ده چي په یوه ویي کي یواځي د وروستی برخي توپیر چي همدا یاګاني دي ، ویې ژنو. که څه هم ډېره کارېدونکی ویي به نه وي ، خو د زده کړې لپاره ګټور دی . بېلګه :
(ی) سړی : ځېلی ، خولګی ، سپوږمی ، مرمی ، ملالی او ګلالی .
له بده مرغه همدې یواځیني آواز ته دوه توري یا ګرافیمونه (ی ، ئ) ټاکل شوي چي دلیل یې دا ښوول شوی چي یو یې په نومونو او بل یې کړونو کي راځي . نوموالـه (اسمي) یې وړاندې ولیکل شوه چي (ی) ده او کړوالـه (فعلیه یا امریه) یې د (ئ) په بڼه ده چي په (وخورئ ، ولیکئ ، شئ ، کړئ ...) کړونو کي راغلي ده .
د یادولو وړ ده چي یو یواځېنی آواز (زورکی واله یا) په (ی او ئ) تورو یا ګرافیمونو وېشل د پښوییزو ربړو ډېرول دي ، کومه ګټه یې نه وینو . ځکه کله چي آواز یو دی ، نو توري ولې باید دوه (ی او ئ) وي . که داسي وي ، نو د نورو یاګانو په برخه کي هم باید دا وېش شوی وای ، ځکه هغه هم په نومونو او کړونو کي راځي ، لکه :
ښادي ، مستي (نومونه) - ورځي ، تړي (کړونه)
ادي ، مستي (نومونه) - خوري ، ورځي ، تړې (کړونه)
آوازونو ته د وړ تورو ، ګرافیمونو ، نښو او سېمبولونو په لړ کي ، بله ستونزه دوو غبرګغږونو لپاره د نرمي یا نارینه (ی) کارونه ده چي دا بیا د یاګانو شمېر نږدې شپږو یا اوو ډولونو ته رسوي .
د (oy) او (uy) دوه غبرګغږونه هم په (ی) ښوول کېږي ، په لومړي غبرګغږ پای نومونه ، لکه (زوی) کي او په دویم غبرګغږ پای نومونه ، لکه (خوی ، بوی) ، خو دا چي د لومړنیو څلورو یاګانو کارونه ډېره او د دوو وروستیو لږه ده ، نو لومړنیو ته ډېر پام په کار دی .

پایله : د دې څېړني په ترڅ کي د یاګانو د زده کړې لپاره یوه نوې ټاکل شوې لار زده کوونکو ته ورپېژندل شوه چي په مرسته یې د یاګانو څلورګوني ډولونه زده کړي او د لیکني پر وخت تري ګټه واخلي او په توپیر یې پوه شي . د یاګانو ډولونه په نږدې ورته وییونو کي چي توپیر یې یواځي د یاګانو په یو ډول کېږي زده کوونکو ته وړاندې شوي ، که دغه وییونه د فرمول په بڼه ځان سره خوندي کړي ، نو یاګاني پرې یو له بله توپیرولای شي .

مناقشه : د یاګانو د زده کړې په برخه کي د پښویي او لیکوالی نږدې ټولو کتابونو په یو ډول هڅه کړې ده چي درنو زده کوونکو او لیکوالو ته ګټور مواد وړاندې کړي چي دغه ستونزه او نیمګړتیا بشپړه شي. دا لیکنه د یوې جلا عملي لیکني په توګه په یوه ځانګړې بڼه د یاګانو د زده کړې نوې لار وړاندې کوي چي زده کوونکي په چټکه توګه وکولای شي یاګاني زده کړي .

آخځونه

1. ۱ - پنزل ، هربرت . (۱۳۸۹ ل) . د پښتو ګرامر (د محمد رحیم الهام ژباړه) . کابل : دانش خپرندویه ټولنه.
2. ۲ - خیشکی ، محمد صابر . (۱۳۹۲ ل) . پښتو غږپوهنه او وییپوهنه . جلال اباد : مومند خپرندویه ټولنه .
3. ۳ - زیار ، مجاور احمد . (۱۳۸۲ ل) . پښتو پښویه . پېښور : دانش خپرندویه ټولنه .
4. ۴ - زیار ، مجاور احمد . (۱۳۸۴ ل) . پښتو پښویه . پېښور : دانش خپرندویه ټولنه .
5. ۵ - زیار ، مجاور احمد . (۱۳۸۶ ل) . پښتو وییپوهنه او وییرغاونه . کابل : دانش خپرندویه ټولنه .
6. ۶ - شیرزاد ، محمد آقا . (۱۳۹۵ ل) . لیکوالي . کابل : جهان دانش خپرندویه ټولنه .
7. ۷ - هاشمي . سید محی الدین . (۱۳۸۳ل) . د پښتو ژبې لنډ ګرامر . پېښور : د اریک د ګرځنده کتابتونونو اداره .
8. ۸ - همکار ، محمدابراهیم . (۱۳۹۵ ل) . لیکوالي . جلال اباد : مومند خپرندویه ټولنه .
9. ۹ - یون ، محمد اسمعیل . (۱۳۸۷ ل) . پښتو لیکنی سمون . کابل : یون کولتوري یون .